

Bir Fotoğraf Felsefesine Doğru

Buğra Kibaroglu*

Vilém Flusser

2020

Türkçesi Ali Yılmaz

Espas Kuram Sanat, İstanbul

ISBN: 9786054363360

* Arş. Gör., Mardin Artuklu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi
bugrakibaroglu@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2287-668X

İmgelerin kuşatması ve sürekli taarruzu altındaki bir dünyada yaşadığımız tespiti elbette ki yeni bir tespit değil. Susan Sontag gibi düşünürler bunu 70'lerde yüksek sesle dile getiriyorlardı zaten. Hatta 20 ve 30'ların Walter Benjamin, Siegfried Kracauer gibi isimlerinin modernite ve kültür eleştirilerinde de bunu görmek mümkün. Değişen tek şey herhalde, imge bombardımanının yoğunluğunun akla hayale gelmeyecek şekilde artmasıdır. Bir de tabii teknolojinin gelişimiyle birlikte durağan görüntülere artık hareketli görüntülerin de eşlik ettiğini eklemek gerekir. Sosyal medyada gezinirken parmağımızı yukarı kaydırmadan önce fazladan birkaç saniye daha dikkatimizi yakalamayı başaran imgeler...

1920 doğumlu Çek felsefeci Vilém Flusser'in 1983'te yazdığı *Bir Fotoğraf Felsefesine Doğru* kitabı da etrafımızı saran görüntüler dünyasının bir eleştirisi niteliği taşımaktadır. Kitap, özgün ve ufuk açıcı bir metin olmasına karşılık 2000 yılına kadar orijinal dili olan Almandan İngilizceye çevrilmemiştir. Bu yüzden de Anglosakson dünyanın medya tartışmalarına geç kalmış bir isim olduğu söylenebilir. Herhalde bu sebepten olsa gerek ülkemizde de pek bilinen ve üzerine konuşulan bir düşünür değildir.

Bilinçli bir şekilde alışıldık akademik tarza mesafeli olan kitapta Flusser bir fotoğraf eleştirisi ve ondan çıkacak fotoğraf felsefesinin nasıl olması gerektiğini araştırır. Aşına olduğumuz başka kuramcılardan farklı olarak Flusser, fotoğrafı varolan bir krizin semptomlarından birisi olarak ele almaz. Onun için fotoğraf, günümüz dünyasını anlamak için çok daha temel bir noktadadır. İnsanlığın iki büyük dönüm noktası olduğunu, bunlardan ilkinin “doğrusal yazının bulunması”, diğersinse “teknik görüntülerin icadı” olduğunu ileri sürer. Yani Flusser'e göre teknik görüntünün –dolayısıyla da onların ilki olan fotoğrafın– icadı insanlık için büyük bir kırılma noktasıdır.

Basitçe, bir makine yardımıyla üretilen görüntüler olarak tanımlayabileceğimiz teknik görüntülerin ayırt edici özellikleri yenisunum kabiliyetleridir. Devamlı bir yenisunum sistemi oluşturan teknik görüntüler, geleneksel görüntüleri de fiziksel biricikliklerini ortadan kaldırarak sonsuz sayıda yenisunulacak bir biçime dönüştürür. Kimse bu sonsuz yenisunum dünyasının çekiciliğine karşı koyamaz. Her sanatsal, bilimsel, politik, gündelik olay veya eylem bu “ebedi hafıza”nın içine dahil olup ebedi olarak yenisunulmak ister. Herkes ve her şey, tarihselliğini kaybederek bu yenisunum dünyasının bir parçası olmak için can atar.

Teknik görüntünün oluşum sürecini inceleyen Flusser, resim söz konusu olduğunda ressamın görüntü ile anlam arasına girdiğini, oysa fotoğrafta böyle bir dolayım-lamanın olmadığını belirtir. Ancak bu yalnızca bir yanılsamadır. Bu sefer görüntü ile anlam arasına bir çeşit kara kutu olan fotoğraf makinesi girmiştir. Bu yüzden de teknik görüntülerle ilgili her eleştirinin öncelikle bu aygıtın içeri aydınlatması gerekmektedir. Flusser'in düşüncesinin temelinde de bu sav yatar. Eğer fotoğrafın bir eleştirisi yapılabilecekse, buna “aygıt”ın (*apparatus*) eleştirisiyle başlamak gereklidir.

Flusser, Marksist kuramın büyük önem atfettiği üretim araçlarının mülkiyetine sahip olma/olmama tartışmasının aygıtlara da uyarlanabileceğini, ancak bunların aygıtta içkin olan, onun en temel özelliğini iskaladığını belirtir. Bu özellik ise otomasyondur. Sanayi sonrası toplumun temel öğelerinden olan aygıtı, aletten ayıran da bu niteliğidir. Aygıt ya da makine, artık onu işletenden bağımsız olarak, kendi programının belirlediği sınırlar içerisinde bir ürün ortaya koyar. Fotoğraf söz konusu olduğunda fotoğraf makinesinin işleticisi olan insanın yaptığı yegane şey programın çizdiği sınırlar içerisinde bir “oyun” oynamaktır. Bu oyun, imgelerin programın kurallarına uygun biçimde bir araya getirilmesidir.

Fotoğraflar, tıpkı diğer teknik görüntülere benzer bir şekilde fotoğrafçının niyeti ve makinenin programında bulunan birtakım kavramların durumlar olarak kodlanmıştır. Bir fotoğraf eleştirisinden bahsedeceksek öncelikle bu kodlamanın açıklanması gerekmektedir. Temel niyeti kendi kafasındaki dünya hakkındaki kavramlarını görüntüler olarak kodlamak olan fotoğrafçı, fotoğraf makinesini bu amaç doğrultusunda kullanır. Oluşturduğu görüntüler başkalarının zihninde deneyim, bilgi, değer ve eylem modelleri haline gelerek anılarda ölümsüzleşir. Fotoğraf makinesi ise kendi programında bulunan kavramları kodlar ve görüntüler aracılığıyla toplumu programlamak için kullanır. Böylece kendi programının devamlılığı ve gelişimini sağlayacak sürekli bir geri besleme sistemini oluşturabilir. İşte fotoğraf eleştirisinin esas görevi de bu saklı niyetler ağını açığa çıkarmak olmalıdır. Aksi takdirde makine kazanacak ve fotoğraflar toplumu programlamaya devam edecektir.

Dağıtım ise Flusser’e göre fotoğrafın anlamının oluşmasında en önemli belirleyicilerden birisidir. Sanayi sonrası toplumda mülkiyetin yerini bilgiye bırakmasıyla birlikte fotoğrafın da değeri onun maddi varlığından çok, taşıdığı sürekli yenedensunulabilir bilgilerdir. Bu yenedensunum işlemini gerçekleştiren kitleleştirici dağıtım kanalları ise fotoğrafın taşıyıcısı olduğu bilginin nasıl alımlanacağını belirleyerek onun değerini belirler. Aynı fotoğrafın bir haber yazısının başında, politik afişte ya da bir sanat galerisinin duvarında görülmesi onun alımlayıcının zihnindeki değerini değiştirir. Fotoğrafın dağıtım kanallarıyla ilişkisi aynı zamanda fotoğrafçı ile dağıtım aygıtı arasındaki sürekli bir mücadeleye sahne olur. Örneğin, bir gazeteye para karşılığı fotoğraf çeken bir fotoğrafçı, fotoğraflarına söz konusu dağıtım kanallarının sınırlarını ihlal etmeyen, ama onları zorlayan bir şekilde kendi estetik, politik görüşlerini gizlice yerleştirmeye çalışır. Bu durumun farkında olan gazete de o fotoğrafın özgünlüğünün kendisine sağlayacağı karı düşünerek fotoğrafı yayımlar. Flusser’e göre bu sürekli çatışma hali fotoğraf eleştirmenlerinin her zaman için göz ardı ettikleri bir olgudur. Fotoğrafın dağıtım kanallarını verili kabul eden eleştirmenler bu büyük çelişkiyi gözden kaçırarak gerçek anlamdan uzaklaşırlar.

Frankfurt Okulunun fotoğrafın kendisine değil de, arkaplanda işleyen kapitalizm gibi daha büyük güçleri açığa çıkartmaya yönelik eleştirilerini de yetersiz bulur. Ona

göre asıl büyük tehlike varlığı göz ardı edilen fotoğrafın bizi aygıtın gelişimini sağlayacak geri beslemeyi oluşturacak bazı törenselleşmiş ve büyüsel davranışlar edinmeye programlamasıdır. Sanayi sonrası toplumunun büyüsel davranışları eski toplumların büyüsel davranışlarından oldukça farklıdır. Afişte gördüğü dış fırçasının büyüsel bir nesne olmadığını, Batı kültürünün bir ürünü olduğunu bilen kişi, bütün bu eleştirel düşüncelerini bastırarak, büyüsel bir şekilde hareket eder. Fotoğrafların etrafımızda fotoğrafik bir evren biçiminde büyüsel bir çember oluşturduklarını belirten Flusser, bu çemberi kırmamız gerektiğini söyler.

Özgöndergeli bir yapıya sahip olan fotoğrafik evrenin içerisindeki her fotoğraf, ilk bakışta sanılacağı gibi gerçeklikte bir noktaya değil, bu evrenin içerisindeki bir ögeye denk düşmektedir. Fotoğrafik evren, dış dünyadan bağımsız, kendi başına var olan bir evrendir ve bu evren alıcılarını büyüsel ve işlevsel davranışlar doğrultusunda programlar. Söz konusu fotoğrafik programın içinde yer almayı reddeden, onu biçimlendirici fotoğraflar üretmeye çalışan fotoğrafçılar ya da bu otomatik programlama oyununun içini görmeye çalışan eleştirmenler otomatik programlamaya karşı mücadele etmektedirler. Fakat aygıt da bu direniş çabalarını bağımsızlık kisvesi altında özümseyerek programa dahil etmeye çalışır. Flusser'e göre gerçek bir fotoğraf felsefesinin asıl yapması gereken şey de işte tam bu çatışmayı açığa çıkartarak ona bir çözüm sunmak olmalıdır. Fotoğraf felsefesi, fotoğrafta insan özgürlüğüne yer kalmadığını göstererek aygıtı karşı insan özgürlüğünün nasıl yaratılabileceğinin yollarını tartışmalıdır.

Başlangıçta da belirttiğim gibi, Flusser teknik görüntüler evrenini bir kriz halinin semptomu olarak görmez. Ona göre teknik görüntüler sanayi sonrası toplumunun yapı taşlarındandır. O yüzden de sanayi sonrası toplumu anlamak için, araştırmasında temellerini aradığı fotoğraf felsefesine ihtiyaç olduğunu düşünür. Fotoğraf felsefesi, diğer alanlara da yayılacak bir kurtuluş çabasının ilk adımı olacaktır. Yalnızca böyle bir eleştirel düşünce insana bu programlanmış dünyadan çıkış şansı verebilir. İnsanı sindirmeye çalışan aygıt ve onun programına karşı insanlığın özgürlük mücadelesi. Kendi yarattığı canavarın kurbanı olan insan. Kitaplarda, filmlerde, dizilerde görmeye alışık olduğumuz bir distopya gibi duruyor, değil mi? Böyle düşünerek onun karamsar görüşlerini ya da eleştirel bir fotoğraf felsefesi çağrısını görmezden gelmek kolay, fakat robotlar, yapay zeka, *post-insan* gibi mevzularının yoğun bir şekilde tartışıldığı, gün be gün *Black Mirror*'laşan dünyamızda tamamen haksız olduğunu rahatlıkla söyleyebilir miyiz?